

Literatura i filozofia. Prawo rzymskie

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Pliniusz Starszy, *Historia naturalna (II, 64–65)*, [w:] Jan Iluk, Anna Paner, *Na tabliczce, papirusie i pergaminie. Źródła historyczne. Starożytność, średniowiecze*, Koszalin 1977, s. 104–105.
- Źródło: Kwintyliian, *Kształcenie mówcy*, [w:] *Historia kultury. Wybór tekstów źródłowych, I. Starożytność*, Gdańsk 1979, s. 277–279.
- Źródło: Jan Klimiński, Bożena Sztumska, *Szósty Ennead [w:] Historia filozofii. Wybór tekstów źródłowych*, Bydgoszcz 1990, s. 39–40.
- Źródło: Aulus Gelliusz, *Noce attyckie (X 23)*, [w:] Lidia Winniczuk, *Kobiety świata antycznego*, Warszawa 1973.
- Źródło: *Prawo XII tablic*, [w:] Leonard Owczarek, *Rzym od czasów najdawniejszych do upadku republiki. Teksty źródłowe do ćwiczeń z historii starożytnej*, Kielce 1979, s. 62–63.

- Źródło: Lucjusz Anneusz Seneka, *De vita beata (O życiu szczęśliwym)*, [w:] *Historia kultury. Wybór tekstów źródłowych. Starożytność*, t. 1, oprac. M. Demska-Trębaczowa, Gdańsk 1979, s. 275.
- Źródło: Stanisław Stabryła, *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2007, s. 193–194.

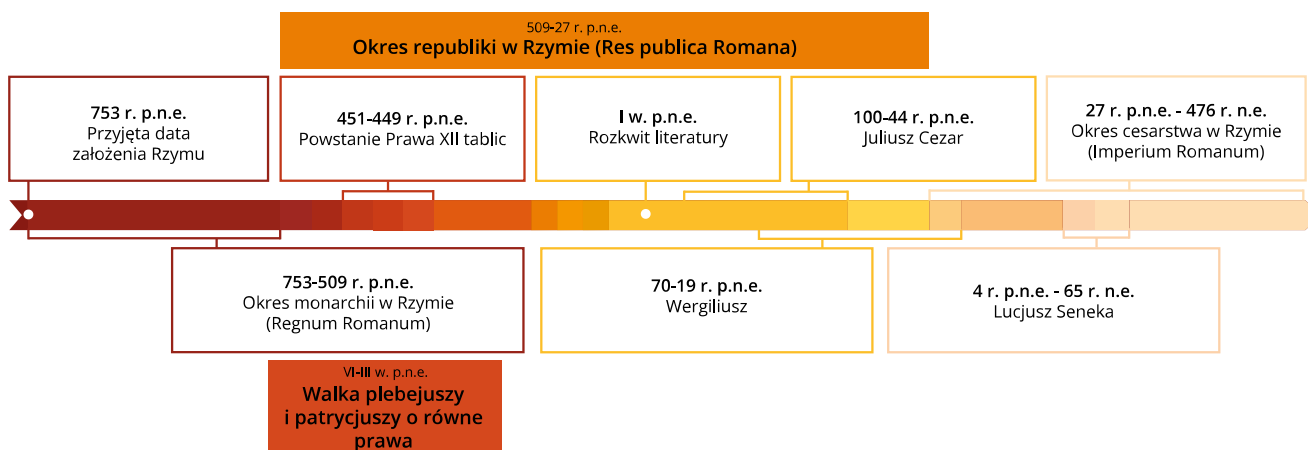
Literatura i filozofia. Prawo rzymskie

Cesare Maccari, *Cyceron przemawiający w senacie*, fresk z 1889 r. w Palazzo Madama w Rzymie. Cyceron wygłosił mowę przeciwko Katylinie (na malowidle siedzi osamotniony), w której zdemaskował plany zamachu stanu tego rzymskiego patrycjusza.

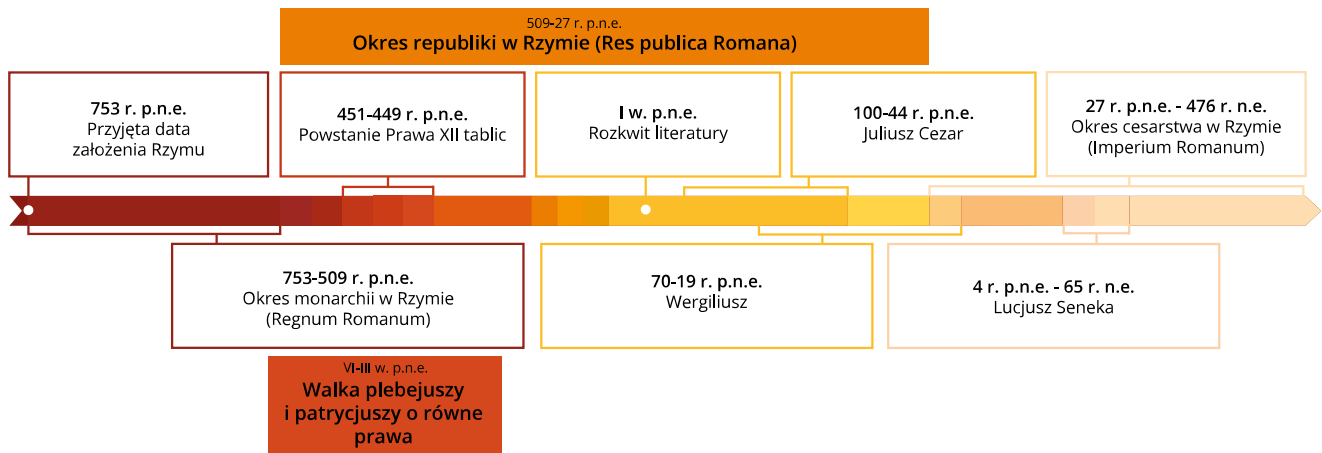
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rzym od początku istnienia podlegał wpływom obcych kultur. W okresie królewskim i we wczesnej republice najsilniej oddziaływała na Rzymian kultura etruska. To za pośrednictwem Etrusków Rzymianie przyjęli od Greków alfabet; od nich także przejęli wzorce architektoniczne i uczyli się sprawowania władzy.

Kontakty z koloniami greckimi, a następnie podbój Grecji w II w. p.n.e. pozwoliły na poznanie kultury greckiej i hellenistycznej. Pod jej wpływami, zwłaszcza filozofii i literatury, Rzymianie pozostawali przez kilka wieków.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Opiszysz, w jaki sposób Rzymianie czerpali z kultury greckiej m.in. w literaturze.
- Przeanalizujesz przykłady dzieł autorów rzymskich.
- Wyjaśnisz, co zawdzięczamy Rzymianom w dziedzinie prawa.

Przeczytaj

Literatura rzymska

Pomnik Owidiusza z 1887 r., wykonał go Ettore Ferrari. Obecnie znajduje się w Konstancy w Rumunii. Jaki związek z tym miastem miał poeta?

Źródło: Romeo Tabus, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Literatura rzymska rozwijała się pod wpływem piśmiennictwa greckiego, pisano jednak po łacinie. Najstarsze zachowane dzieła pochodzą z końca IV w. p.n.e. (kalendarz rzymski wydany w 304 r. p.n.e.). Rozkwit literatury przypadł na I w. p.n.e. Działali wtedy najwybitniejsi poeci: Wergiliusz (Publiusz Wergiliusz Maro) i Horacy (Kwintus Horacjusz Flakkus), otoczeni opieką Oktawiana Augusta i protektora artystów – Mecenasa. **Wergiliusz** poza [sielankami](#) (*Bukoliki*) napisał wzorowany na *Odysei* Homera [epos](#) *Eneida*, opisujący dzieje pochodzącego z Troi Eneasza, który miał być legendarnym protoplastą Rzymian. **Horacy** znany był natomiast z poezji lirycznej, pozostawił m.in. zbiór *Pieśni* (*Carmina*), a wśród nich słynne *Exegi monumentum*, a także *Listy*, czyli wierszowane wypowiedzi, spośród

których warto przywołać *List do Pizonów*, przedstawiający zasady twórczości poetyckiej.

Trzecim wielkim poetą tego okresu był znany głównie z poezji miłosnej **Owidiusz**, a właściwie Publiusz Owidiusz Nazo (*Sztuka kochania*, *Metamorfozy*). Uważa się go również za wybitnego twórcę [elegii](#).

Rozwijała się także proza: dzieła o charakterze moralizatorskim tworzył Marek Porcjusz **Katon** (*O obyczajach*, *Wskazówki dla syna*), wspaniałe pamiętniki napisał **Juliusz Cezar** (*O wojnie galijskiej*, *O wojnie domowej*), a prawnik, polityk i największy rzymski mówca Marek Tulliusz **Cycero** pozostawił po sobie mowy sądowe i polityczne, pisma filozoficzne oraz listy.

Filozofia i historiografia w starożytnym Rzymie

Filozofia w Rzymie rozwijała się słabiej niż w Grecji. Najsilniejsza była szkoła [stoicka](#); duże znaczenie miał także [epikureizm](#),

zwany w Rzymie lukrecjanizmem. Jego przedstawiciel – poeta i filozof Lukrecjusz – w poemacie *O naturze wszechrzeczy* zawarł wizję świata, który powstał przez łączenie się atomów i jako taki nie wymaga ingerencji bogów.

Jednym z najwybitniejszych filozofów rzymskich był żyjący w I w. n.e. Lucjusz **Seneka** (*O łagodności, O szczęśliwym życiu*), wychowawca późniejszego cesarza Nerona. Uczył, że żyć szczęśliwie można tylko w zgodzie z naturą, zachowując jednocześnie spokój i pogodę ducha w obliczu zła i dobra. Jego filozofia wywarła znaczący wpływ na chrześcijaństwo.

W Rzymie bardzo dobrze rozwinęła się [historiografia](#). Wojny punickie opisał grecki niewolnik Scypiona Afrykańskiego –

Polibiusz. Warron, żyjący w I w. p.n.e., opisał najstarsze dzieje Italii, natomiast historię Rzymu od założenia miasta do początków I w. n.e. spisał najwybitniejszy historyk tego okresu – **Tytus Liwiusz**. Z epoki cesarstwa na uwagę zasługują **Tacyt** (*Dzieje i Roczniki*), autor żywotów cesarzy z I w. n.e. **Swetoniusz** oraz **Plutarch**, grecki biograf sławnych Greków i Rzymian. Cennym źródłem informacji o czasach wojen domowych jest *Historia Rzymu* **Appiana z Aleksandrii**. Ostatnim wybitnym historykiem antycznego Rzymu był **Ammianus Marcellinus** z Antiochii, którego *Dzieje* (tylko częściowo zachowane) obejmowały okres od II do IV w. n.e.

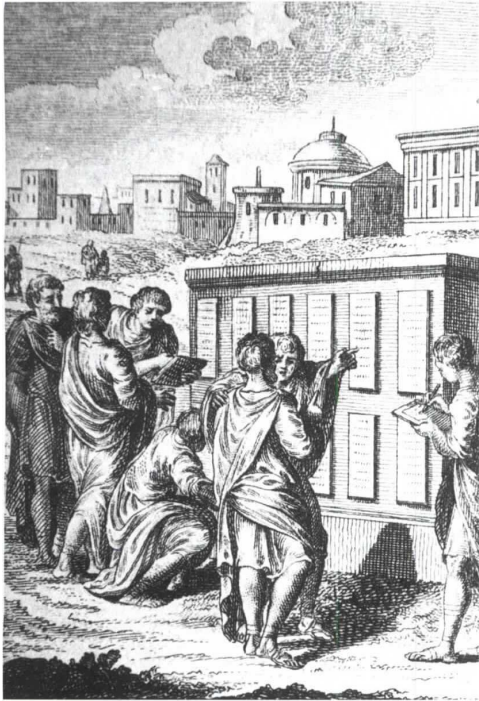
Prawo rzymskie

Najważniejszy dorobek kultury rzymskiej stanowił rozwój prawa, które wywodziło się z norm zwyczajowych. Żadne inne ludy nie stworzyły w starożytności tak rozbudowanego systemu regulującego życie polityczne i prywatne obywateli. Prawo publiczne odnosiło się do instytucji państwa kierujących się w swych działaniach dobrem ogółu. Prawo prywatne natomiast określało zakres wolności

Rzeźba przedstawiająca Senekę, która znajduje się w Starym Muzeum w Berlinie.

Źródło: Calidius, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ilustracja przedstawiająca Rzymian uczących się prawa XII tablic po raz pierwszy po ich wprowadzeniu.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

i zobowiązań obywatela oraz zajmowało się sprawami majątkowymi.

Podstawą ustawodawstwa republiki było stworzone w V w. p.n.e. prawo XII tablic, wyznaczające granice obowiązków i uprawnień **patrycjuszy** i **plebejuszy**. Zgodnie z nim to obywatele decydowali na zgromadzeniach ludowych o nowych prawach i wyborze urzędników. Ustawy musiały uzyskać akceptację senatu. Duży wpływ na ustawodawstwo mieli **pretorzy**, którzy objaśniali i poprawiali istniejące przepisy. Znajomość prawa była podstawowym instrumentem uprawiania polityki. Za czasów cesarstwa głównym źródłem prawa był władca. On też był ostateczną instancją w rozstrzyganiu kwestii prawnych. W okresie późnego cesarstwa jakość tworzonego prawa znacznie się obniżyła.

Rzymianom zawdzięczamy uogólnienia przepisów prawnych, które tworzyli, wychodząc od rozstrzygnięcia konkretnych przypadków (**kazusów**). Byli też autorami składających się na pojęcie praworządności ogólnych zasad prawnych, obowiązujących do dziś (zobacz poniższą ilustrację interaktywną). Zbiory konkretnych rozstrzygnięć, komentarze i podręczniki rzymskich prawników odegrały ogromną rolę w kształtowaniu się systemów prawnych Europy aż po wiek XIX.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

1

Lux gentium lex – prawo jest światłem narodów

2

Dura lex, sed lex – twarde prawo, lecz prawo

3

Ignorantia iuris nocet – nieznanostwo prawa szkodzi

4

Lex retro non agit – prawo nie działa wstecz

5

Audiat et altera pars – niechaj będzie wysłuchana i druga strona

6

Is fecit, cui prodest – ten uczynił, komu to przyniosło korzyść

7

Ne bis in idem – nikogo nie należy karać po raz drugi za to samo

8

Prius quam exaudias, ne iudices – nie sądz, zanim wysłuchasz

9

Salus rei publicae suprema lex esto – dobro publiczne winno być najwyższym prawem

Posąg Iustitii, rzymskiej bogini symbolizującej sprawiedliwość.

Przypomnij sobie łacińskie sentencje dotyczące prawa i sprawdź, czy znajdują się wśród tu wymienionych.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Słownik

sielanka

zwana też bukoliką lub pasterką, utwór poetycki przedstawiający w wyidealizowany sposób uroki życia wiejskiego z jego spokojem i beztraską

epos

(gr., słowo, opowieść, pieśń; stosowane jest też określenie „epopeja”) najstarszy z gatunków epiki, dłuższy utwór, zwykle wierszowany, którego tematem są dzieje bohaterów narodowych na tle ważnych wydarzeń historycznych

elegia

(łac. *elegeia*, z gr. *elegos* – pieśń żałobna) w starożytnej poezji gatunek z pogranicza epiki i liryki, wywodzący się z pieśni żałobnej, choć wyróżnia się też elegie miłosne, biesiadne czy wojenne; utwór refleksyjny, utrzymany w tonie rozważania, skargi lub rozpamiętywania

stoicy

grecka szkoła filozoficzna założona w Atenach pod koniec IV w. p.n.e. przez Zenona z Kition, istniejąca w Cesarstwie Rzymskim do III w.; stoicy uznawali, że szczęście daje człowiekowi tylko cnota, rozumiana jako właściwe nastawienie i walory wewnętrzne, gdyż pozwala ona uniezależnić się od wszelkich okoliczności, zapewnia spokój wewnętrzny i uczy żyć zgodnie z rozumem i naturą

epikureizm

zapoczątkowany przez Epikura prąd filozoficzno-etyczny, którego wyznawcy uznawali za cel życia indywidualne szczęście i brak cierpień, a filozofia miała być środkiem do osiągnięcia tego stanu

historiografia

(z gr. *historia* – badanie, informacja, opowiadanie + *graphein* – rysować, pisać) całokształt pracy wszystkich historyków w postaci piśmiennictwa historycznego

patrycjusze

uprzywilejowana, wyższa warstwa społeczeństwa Rzymu w czasach monarchii i republiki

plebejusze

niższa klasa społeczeństwa rzymskiego w czasach monarchii i republiki; najprawdopodobniej wywodziła się z ludności podbitej, a z czasem zrównana została w prawach politycznych z patrycjuszami

pretor

wyższy urzędnik starożytnego Rzymu zajmujący się bezpieczeństwem i sądownictwem, mianujący prefektów posiadających w danym mieście władzę sądowniczą i porządkową

kazus

(z łac. *casus* – przypadek) fakt pociągający za sobą konkretne skutki prawne

Słowa kluczowe

filozofia rzymska, literatura rzymska, prawo rzymskie, prawo XII tablic, historiografia, Wergiliusz, Horacy, Owidiusz, Cyncero, Seneka, Tacyt, starożytność, starożytny Rzym, kultura starożytnego Rzymu, społeczeństwo starożytnego Rzymu, antyk

Bibliografia

S. Stabryła, *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2007.

Historia kultury. Wybór tekstów źródłowych, t. 1, *Starożytność*, Gdańsk 1979.

L. Owczarek, *Rzym od czasów najdawniejszych do upadku republiki. Teksty źródłowe do ćwiczeń z historii starożytnej*, Kielce 1979.

L. Winniczuk, *Kobiety świata antycznego*, Warszawa 1973.

J. Klimiński, B. Sztumska, *Historia filozofii. Wybór tekstów źródłowych*, Bydgoszcz 1990.

A. Paner, J. Iluk, *Na tabliczce, papirusie i pergaminie. Źródła historyczne. Starożytność, średniowiecze*, Koszalin 1977.

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z fragmentem słynnych *Katylinarek*, czyli mów Cyncerona przeciw Lucjuszowi Sergiuszowi Katylinie, a następnie odpowiedz na pytania.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PdU9q1YdE>

Co za czasy, co za obyczaje!

Fragment pierwszej mowy Cyncerona przeciw Katylinie:

W 63 roku przed naszą erą rzymscy senatorowie byli świadkami, jak konsul rzymski Marek Tulliusz Cynceron zdemaskował podczas swojego przemówienia spisek Katyliny. Za tym ostatnim już od pewnego czasu ciągnęły się podejrzania o oszustwa finansowe i korupcję, a także liczne skandale obyczajowe. Gdy zaś przegrał w wyborach na konsula z Cynceronem, postanowił doprowadzić do zamachu stanu i przejąć władzę w Rzymie. Jednak wiadomości o spisku dotarły do konsula, a ten wykorzystał swój talent oratorski i w serii mów przeciw Katylinie ujawnił jego plany.

Posłuchajmy fragmentów pierwszej mowy Cyncerona:

„Kiedy wreszcie przestaniesz, Katyliny, nadużywać naszej cierpliwości? Jak długo jeszcze będziesz drwił z nas, szaleńcze? Dokąd panoszyć się będzie ta nieokiełznana zuchwałość? Czy ani nocna straż na Palatynie, ani warty na mieście, ani przerażenie ludu, ani zgromadzenie najlepszych obywateli, ani to warowne miejsce posiedzeń senatu, ani twarze i wzrok tych ludzi żadnego na tobie nie wywarły wrażenia? Nie rozumiesz, że twoje plany odkryto, nie widzisz, że z chwilą uwiadomienia o tym całego senatu pokrzyżowany został twój spisek? Co ostatniej, co poprzedniej nocy robiłeś, gdzie byłeś, kogo zwoływałeś, jaki plan powziąłeś – kto z nas, myślisz, tego nie wie? Co za czasy, co za obyczaje! Wie o tym senat, konsul to widzi, a ten – żyje. Żyje? Ba, toż nawet do senatu przychodzi, bierze udział w publicznych naradach, wypatruje i każdego z nas wzrokiem na rzeź przeznaczają. A my, ludzie odważni, uważamy, że dosyć robimy dla Rzeczypospolitej, kiedy unikamy jego wściekłości i ciosów. [...] Przecież Publiusz Scypion, mąż ze wszech miar godny szacunku, jako najwyższy kapłan, a więc człowiek prywatny, zabił Tyberiusza Grakcha za samą próbę zachwiania ustrojem Rzeczypospolitej, a my, konsulowie, mamy ścierpieć Katylinę, który ogniem i mieczem

chce zniszczyć cały świat? [...] Była, była niegdyś w tym państwie odwaga, która ludziom męznego serca kazała ostrzejszymi środkami unieszkodliwiać niebezpiecznego obywatela niż najgroźniejszego wroga. Mamy, Katylinio, skierowaną przeciw tobie uchwałę senatu, stanowczą i surową. Rzeczypospolitej nie brak odwagi ani znaczenia tego stanu. Nas, powiadam otwarcie, nas, konsulów zabrakło. [...]

Czy może cieszyć cię, Katylinio, to światło i tchnienie tego nieba, skoro wiesz, że nie ma wśród nas nikogo, kto by nie wiedział, że w przeddzień nowego roku za konsulatu Lepidusa i Tullusa uzbrojony stawiałeś się na komicjum, żeś zebrał zgraję, która miała zamordować konsulów i pierwszych w państwie obywateli, że tej obłądnej zbrodni nie zapobiegło jakieś opamiętanie się twoje ani strach, ale szczęście narodu rzymskiego? Nie wspominam już - bo nie są tajemnicą twoje liczne późniejsze występki - ile razy usiłowałeś mnie zabić przed, a nawet po objęciu przeze mnie konsulatu. Ileż razy lekko się uchyliwszy, jak to mówią, o włos uniknąłem twojego ciosu, tak wymierzonego, że wydawał się nieuchronny! Niczego nie dokonałeś, niczegoś nie osiągnął, a jednak od swych prób i zamiarów nie odstępujesz. [...]

Ale od ciebie nie można wymagać, żebyś się przejął własnymi błędami, żebyś się uląkł surowości praw i ustąpił w tych ciężkich dla państwa chwilach. Ty bowiem, Katylinio, nie należysz do ludzi, których wstyd mógłby powstrzymać od podłości, strach od ryzyka, rozsądek od szaleństwa. Dlatego jeszcze raz ci powtarzam - wynoś się, i jeśli chcesz na mnie, swojego, jak głosisz, nieprzyjaciela, ściągnąć ludzką nienawiść - ruszaj prosto na wygnanie! Niełatwo mi będzie znieść ludzkie obmowy, jeśli to zrobisz, niełatwo będzie udźwignąć ciężar tej nienawiści, jeśli z rozkazu konsula pójdziesz na wygnanie. Lecz jeśli wolisz przysłużyć się sławie mego imienia, wynieś się razem z tą zakazaną bandą złoczyńców, połącz się z Manliuszem, zwerbuj spośród obywateli samych nikczemników, odsuń się od patriotów, wydaj wojnę ojczyźnie, nie cofnij się przed żadnym łotrostwem, aby widziano, że ja nie wypędziłem cię na obczyznę, ale wezwałem, byś wrócił do swoich".

Polecenie 2

Jakie środki retoryczne możesz wskazać w tym fragmencie? Wymień kilka przykładów.

Metafora (przenośnia)

Pytania retoryczne

Apostrofa

Epitet

Powtórzenie

Inne propozycje

Polecenie 3

Retoryka, czyli sztuka sprawnego i pięknego wystawiania się, służy perswazji, czyli skutecznemu przekonaniu słuchaczy do przedstawianych przez mówcę racji. Oprócz funkcji emocjonalnej i estetycznej ma funkcję informacyjną. Wskaż realizację każdej z tych funkcji w wypowiedzi Cicerona.

Funkcja informacyjna – argumentacja racjonalna

Funkcja emocjonalna – argumentacja emocjonalna

Funkcja estetyczna – kunszt i opanowanie języka

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Przeczytaj fragment opracowania historycznego i opisz dwie przedstawione w nim formy wpływu kultury greckiej na kulturę łacińską.

” *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*

Alfabet łaciński jako jeden z alfabetów italskich został przejęty za pośrednictwem Etrusków od Greków zamieszkujących w Kume w Kampanii w VII w. przed Chr. i przystosowany do języka łacińskiego. [...]

Pismo łacińskie powstało około VI w. przed Chr. na podstawie alfabetu, który scharakteryzowaliśmy powyżej. Podobnie jak w piśmie greckim, stosowano w nim zapis od tekstu od strony prawej do lewej, zmieniając kierunek naprzemiennie w kolejno następujących liniijkach. [...]

Pierwsze biblioteki rzymskie pochodziły z rabunku i zostały przywiezione do Rzymu jako łupy wojenne; były to wyłącznie książki greckie. Obszerne księgozbiory prywatne w I w. przed Chr. posiadali: wielki mówca i pisarz Cynceron, jego brat Kwintus, przyjaciel i wydawca dzieł Cyncerona, Pomponiusz Attykus, oraz znakomity uczoney i pisarz Marek Terencjusz Warron. Z czasem prywatne biblioteki stały się nieodłączną częścią wszystkich bogatych domów rzymskich. Pierwszą publiczną bibliotekę w Rzymie założył w 39 r. przed Chr. znakomity wódz i konsul, Azyniusz Polion. Cesarz August ufundował bibliotekę publiczną przy świątyni Apollona na Palatynie i drugą w Portyku Oktawii na Polu Marsowym.

Źródło: [w:] Stanisław Stabryła, *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2007, s. 193–194.

Ćwiczenie 2

Przeczytaj tekst źródłowy, a następnie określ, jaki nurt filozoficzny reprezentuje. Uzasadnij odpowiedź, odwołując się do treści źródła.

” Lucjusz Anneusz Seneka

De vita beata (O życiu szczęśliwym)

A zatem życie szczęśliwe jest to życie zgodne z naturą człowieka i tylko pod tym warunkiem może je ktoś osiągnąć, że dusza jest przede wszystkim zdrowa i trwa w posiadaniu tego zdrowia, z kolei tryskająca energią i siłą, dalej, urzekająco hartowana w cierpieniu, przystosowana do wymagań czasu, troskliwa o ciało i sprawy z ciałem związane, ale bez niepokoju, jako też zabiegliwa o inne rzeczy, które są w życiu pomocne, ale bez bałwochwalczego podziwu dla którejkolwiek, wreszcie gotowa korzystać z dobrodziejstw losu, ale bez zaprzędania im się w niewolę. Rozumiesz chyba, jeśli ci nawet tej myśli nie poddam, że po oddaleniu od siebie wszystkiego co albo kusi ponętą, albo odstrasza grozą, zapanuje trwałe pokój i wolność.

Źródło: Lucjusz Anneusz Seneka, *De vita beata (O życiu szczęśliwym)*, [w:] *Historia kultury. Wybór tekstów źródłowych. Starożytność*, t. 1, oprac. M. Demska-Trębaczowa, Gdańsk 1979, s. 275.

Przeczytaj fragment dzieła Plotyna z Lykopolis i uzupełnij zamieszczone pod nim zdania.

” Plotyn z Lykopolis

Szósty Ennead [w:] Historia filozofii. Wybór tekstów źródłowych

Założmy zatem w obecnej chwili istnienie idei, zostało to bowiem udowodnione gdzie indziej – i niech nasz wywód idzie naprzód!

Jeżeli więc jest wiele idei, to musi być w nich coś wspólnego, oczywiście zaś także coś swoistego, to, czym się różni jedna od drugiej. Otóż tą swoistością oraz cechą różniczkującą jest kształt indywidualnie właściwy. Jeżeli dalej jest kształt, to jest i kształtowane tworzywo, na którym występuje ta różnica. Więc jest także materia, która przyjmuje kształt i zawsze stanowi podłoże.

Jeżeli następnie jest „tam” świat umysłowy, a nasz świat jest jego naśladownictwem i jest złożony właśnie z materii, to i „tam” musi być materia. Albo jak go nazwiesz światem ładu – nie ujrzawszy idei? I jak ujrzysz ideę, nie objąwszy równocześnie tego, na czym objawia się idea? Bezcząstkowy jest on z pewnością, a jednak daje się w jakiś sposób cząstkować. I jeśli części zostaną oderwane od siebie, to cięcie i rozdarcie są doznaniem materii, albowiem właśnie ona zostaje przecięta. Jeżeli zaś nie daje się cząstkować, choć jest wielością, będącą w jednym, jest w jednym jako w materii i jest wielością jego kształtów. Bo wystaw sobie tylko w umyśle owo jedno różniczkowanie i wielokształtne! Czyż nie jest ono samo bezkształtne przed różniczkowaniem? Zaprawdę, jeżeli odejmiesz umysłem różniczkowanie i kształty, i stosunki, i treści umysłowe, to to, co je

wyprzedza, jest bezkształtne i nieokreślone, i nie jest żadną z tych rzeczy, które są na nim i w nim.

Źródło: Plotyn z Lykopolis, [w:] Jan Klimiński, Bożena Sztumska, *Szósty Ennead [w:] Historia filozofii. Wybór tekstów źródłowych*, Bydgoszcz 1990, s. 39–40.

neoplatonizmu, chrześcijaństwa, iluminacji, cynizmu, idei, ateizmu, stoicyzmu, Platon, materializmu, Arystoteles, Demokryt

Plotyn, autor cytowanego tekstu źródłowego, uznawany jest za twórcę

..... Jedną z jego cech charakterystycznych jest koncepcja

....., której twórcą był Do filozofii Plotyna

nawiązywały nauki

Przeczytaj tekst źródłowy, a następnie wskaż zdania zgodne z jego treścią.

” Kwintyliian

Kształcenie mówcy

1) Co z dwojga jest korzystniejsze: czy trzymać chłopca w wieku szkolnym w domu, w obrębie prywatnych ścian, czy też oddać go na naukę zbiorową do szkoły i powierzyć niejako publicznym nauczycielom.

2) To drugie właśnie było po myśli, jak widzę, zarówno ludzi, którzy ustanawiali prawa najstawniejszych społeczeństw, jak i po myśli bardzo wybitnych pisarzy. Ale nie trzeba zapominać, że są jeszcze tacy, którzy nie uznają tego prawie powszechnie przyjętego zwyczaju, a to z powodu pewnych osobistych na tę sprawę zapatrywań. Ludzie ci powodują się tutaj – o ile mi wiadomo – dwoma zasadniczymi względami: najpierw więc przekonaniem, że racjonalniej dbają o dobre wychowanie swych dzieci, jeżeli nie puszczają ich do zbiorowego współżycia z chłopcami w tym wieku, który jest najbardziej skłonny do wykroczeń, bo stąd – oby to było nieprawdą! – mają powstawać przyczyny niemoralnych postępków; po wtóre zaś tym, że ich zdaniem nauczyciel, ktokolwiek by nim był, więcej czasu może poświęcić uczniowi, gdy ma tylko jednego, niż gdy ten sam czas ma dzielić między wielu naraz.

4) W szkole więc – zdaniem tych ludzi – psują się obyczaje. To prawda, że czasem się rzeczywiście psują, ale tak samo psują się w domu. I wiele jest na to przykładów. Podobnie zresztą, jak znowu i tu, i tam niewątpliwie wiele jest przykładów zachowania dobrej sławy i nieskazitelnych obyczajów. W całym tym zagadnieniu różnice

wynikają z wrodzonych skłonności jednostek i ze sposobu ich wychowania. Jeżeli zaniedbamy chłopca z usposobieniem skłonny do tego, co gorsze i nie będziemy wyrabiać i strzec w nim wstydlivosti w młodym wieku, to równie dużo okazji do złego postępowania nastręczy mu wychowanie indywidualne. Bo i tam może się zdarzyć, że jego nauczyciel domowy będzie niemoralny, a poza tym równie niebezpieczne jest przebywanie wśród zepsutych niewolników, jak wśród mało skromnych dzieci wolno urodzonych.

5) Natomiast jeżeli skłonności dziecka są dobre, jeżeli rodzice nie są zaślepieni, mało czujni i opieszali, to przecież można sobie wybrać i szkołę, prowadzoną przez co najzaczniejszego nauczyciela, o co też w pierwszym rzędzie starają się ludzie rozsądni, i sposób wychowania jak najbardziej poważny. Poza tym jeszcze do boku syna można dodać życzliwego nam jakiegoś statecznego człowieka lub uczciwego wyzwolenca, którego stała obecność przy nim wpłynie na poprawę nawet tych, co do których mieliśmy obawy.

6) Łatwo więc można zaradzić temu zmartwieniu. Obyśmy jednak sami nie przyczynili się do zepsucia obyczajów naszych dzieci! Bo już w dzieciństwie rozpuszczamy je pieszczotami, a zbyt łagodne owe wychowanie, które nazywamy pobłażliwością, osłabia w nich wszelką tężyznę umysłu i ciała. Czegoż w wieku dorosłym nie zechce się temu, kto w purpurach raczkował? Jeszcze pierwszych słów nie wymawia dobrze, a już poznaje, że to purpura z kokkusa, już chce purpurę z konchylji.

7) Pierwej też podniebienie dzieci wyrabiamy niż mowę. W lektykach nam dorastają. Jeżeli kiedy dotkną ziemi, opierają się na podtrzymujących je z obu stron rękach. Cieszymy się, kiedy powiedzą

coś swawolnego. Słowa, na które nie powinno się pozwalać nawet aleksandryjskim dowcipnisiom, ulubieńcom swych panów, przyjmujemy od nich z uśmiechem i pocałunkami.

Źródło: Kwintylijan, *Kształcenie mówcy*, [w:] *Historia kultury. Wybór tekstów źródłowych, I. Starożytność*, Gdańsk 1979, s. 277–279.

Ćwiczenie 5

Przeczytaj tekst źródłowy i oceń trafność opisu Ziemi i sfery niebieskiej.

” Pliniusz Starszy

Historia naturalna (II, 64–65)

W sprawie kształtu Ziemi panuje powszechna zgoda. Mówimy o kręgu ziemskim i godzimy się na to, że kula ziemiska ma dwa bieguny. Przy tak wielkiej wysokości gór i tak wielkiej równości pól nie można mówić o doskonałej kulistości, ale jeśli połączy się końce linii obwodowych, otrzyma się kształt doskonałego koła. To też dyktuje nam samo prawo natury, tylko nie na tej podstawie, jaką przytoczyliśmy mówiąc o niebie. Przecież niebo ma kształt wydrążonego sklepienia, które opiera się na Ziemi jak na swojej osi. Ziemia zaś jako ciało stałe i pełne podnosi się, jak gdyby nabrzmiewała, i rozszerza się na zewnątrz. Świat dąży ku środkowi, a Ziemia przeciwnie oddala się od środka, podczas gdy ciągły obrót świata około niej nadaje olbrzymiej tej masie kształt kuli.

65. Ścierają się między sobą zdania uczonych i niewykształconego ogółu, czy wszędzie naokoło żyją ludzie, czy stoją na nogach zwróconych w przeciwnych kierunkach i czy wszystkim jednakowo przedstawia się nieboskłon, a wreszcie czy wszyscy jednakowo chodzą po powierzchni Ziemi.

Źródło: Pliniusz Starszy, *Historia naturalna (II, 64–65)*, [w:] Jan Iluk, Anna Paner, *Na tabliczce, papirusie i pergaminie. Źródła historyczne. Starożytność, średniowiecze*, Koszalin 1977, s. 104–105.

Ćwiczenie 6

Przeczytaj wybrane fragmenty prawa XII tablic i na podstawie ich treści wykonaj polecenie.

” *Prawo XII tablic*

Tablica III

1. (Dłużnik), który przyznał się do długu i zgodnie z prawem został zasądzony, niech ma 30 dni zwłoki.
2. Po tym niech (wierzyciel) rękę położy (na dłużnika). Niech go przed sąd zaprowadzi.
3. Jeśli (dłużnik) przysądzonego długu nie zwróci i nikt za niego nie poręczy, niech (wierzyciel) zabierze go do siebie. Niech nałoży nań więzy lub kajdany, nie mniejszej wagi jak 15 funtów, a jeśli zechce, to i większej.
5. Jeśli się (strony) nie ułożyły, (dłużnicy) pozostawali w więzieniu dni 60. Przez ten czas trzykroć pod rząd w dni targowe przyprawiano ich na miejsce zgromadzeń – przed oblicze pretora i ogłaszano kwotę, na jaką zostali zasądzeni. W trzecim dniu targowym karani byli śmiercią albo sprzedawani daleko za Tyber.

Tablica V

1. Niewiasty, nawet jeśli osiągnęły pełnoletność, pozostają pod opieką, z wyjątkiem westalek, które są wolne (od opieki).

Tablica VIII

3. Kto ręką lub kijem złamał lub nadwerężył kość wolnemu, 300 (asów), niewolnikowi (zaś) 150 kary zapłaci,

10. Kto budynek lub stertę zboża koło domu złożoną podpalił, a zrobił to rozmyślnie i świadomie, związany i wychłostany śmierć poniesie w ogniu. [...]

12. Jeśli nocą popełniona zostanie kradzież i jeśli (właściciel) zabije (złodzieja), śmierć jego zgodna będzie z prawem.

Tablica IX

2. Sprawy, w których idzie o głowę obywatela, powinny być rozpatrywane jedynie przez najwyższe zgromadzenie. [...]

3. Sędzia lub prawnie wyznaczony rozjemca, któremu udowodni się, że za wydanie wyroku wziął pieniądze, zapłaci głową.

Tablica XI

1. Małżeństwa między plebejuszami a patrycjuszami nie mogą mieć miejsca.

Źródło: *Prawo XII tablic*, [w:] Leonard Owczarek, *Rzym od czasów najdawniejszych do upadku republiki. Teksty źródłowe do ćwiczeń z historii starożytnej*, Kielce 1979, s. 62–63.

Ćwiczenie 7

Na podstawie poniższego źródła porównaj sytuację prawną mężczyzny i kobiety w świetle prawa rzymskiego.

” Aulus Gelliusz

Noce attyckie (X 23)

Autorzy, którzy pisali na temat trybu życia i ubiorów narodu rzymskiego, twierdzą, że kobiety w Rzymie i w Lacjum nie piły mocnego wina (które dawniej nazywano *temetum*), i był zwyczaj, że dla sprawdzenia całowały krewnych, ażeby o ile by piły, zdradził je zapach wina.

Piszą natomiast, że kobiety piły słabe wino (*lora*), wyrabiane z rodzynek (*passum*) i zaprawiane żywicą (*murina*) – w ogóle gatunki o słodkim smaku. I ta wiadomość powtarza się w książkach, o których wspomniałem. Lecz Marek Katon pisze, że kobiety pijące nie tylko miały złą opinię, lecz nawet, o ile piły wino mocne, sędzia wymierzał im karę nie mniejszą od kary, jakiej podlegały, gdy dopuściły się występku cudzołóstwa.

Słowa Marka Katona przytoczyłem z jego mowy zatytułowanej „O posagu”, w której także mówi o tym, że mąż miał prawo zabić żonę przychwyconą na cudzołóstwie. „Kiedy mąż – pisze Katon – przeprowadza rozwód, sędzia występuje wobec kobiety jako cenzor i jeżeli kobieta dopuściła się, występku haniebnego, może wydać wyrok, jaki uważa za właściwy. Kiedy pije wino, wymierza się jej odpowiednią karę, jeżeli dopuszcza się występku z obcym mężczyzną, zostaje sądownie skazana”. O prawie zabicia żony tak pisze: „Jeżeli przychwycisz swą żonę na cudzołóstwie, możesz ją bezkarnie zabić bez wyroku sądowego. Ona, jeżeli ty byłbyś uwodzony lub

dopuszcłbyś się zdrady małżeńskiej, niech się nie waży tknąć palcem,
i nie ma prawa”.

Źródło: Aulus Gelliusz, *Noce attyckie (X 23)*, [w:] Lidia Winniczuk, *Kobiety świata antycznego*, Warszawa 1973.

Ćwiczenie 8

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia 2022, Historia

Temat: Literatura i filozofia. Prawo rzymskie

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:

6) rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Rzymian.

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

IV. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:

6) rozpoznaje osiągnięcia kulturowe starożytnych Rzymian i ich wkład w kulturę europejską.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- opisuje, w jaki sposób Rzymianie czerpali z kultury greckiej m.in. w literaturze;
- wyjaśnia, co zawdzięczamy Rzymianom w dziedzinie prawa;
- analizuje przykłady dzieł autorów rzymskich.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

Nauczyciel dzieli uczniów na cztery lub osiem grup (w zależności od liczebności klasy). Zadaniem członków każdego zespołu będzie opracowanie prezentacji przybliżających:

- grupa 1 i 5 – twórców rzymskich zasłużonych w dziedzinie literatury,
- grupa 2 i 6 – filozofów starożytnego Rzymu,
- grupa 3 i 7 – przedstawicieli historiografii,
- grupa 4 i 8 – osiągnięcia prawa rzymskiego i jego wpływ na współczesne systemy prawne.

Uczniowie mogą korzystać z e-materiałów, ale powinni też wzbogacać swoje prace informacjami z dodatkowych źródeł.

Faza wstępna:

1. Prowadzący lekcję określa cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Przedstawia kryteria sukcesu oraz wyświetla na tablicy temat lekcji.
2. Nauczyciel poleca uczniom, aby zgłaszali swoje propozycje pytań do wspomnianego tematu. Jedna osoba może zapisywać je na tablicy. Gdy uczniowie wyczerpią swoje

pomysły, a pozostały jeszcze jakieś ważne kwestie do poruszenia, nauczyciel uzupełnia informacje.

Faza realizacyjna:

1. **Prezentacje uczniów.** Wskazani przed lekcją uczniowie prezentują i omawiają efekty swojej pracy. Nauczyciel oraz inni uczniowie zadają pytania prezentującym, w razie potrzeby uzupełniając ich wypowiedzi.
2. **Praca z multimediami („Audiobook”).** Wybrana osoba czyta polecenie 2: „Jakie środki retoryczne możesz wskazać w tym fragmencie? Wymień kilka przykładów” z sekcji „Audiobook”. Po zapoznaniu się z materiałem uczniowie dzielą się na grupy i opracowują odpowiedzi. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do nich. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia je, udzielając także uczniom informacji zwrotnej.
3. **Utrwalanie wiedzy i umiejętności.** Uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenia nr 1, 2 i 3 z sekcji „Sprawdź się”, a następnie porównują swoje odpowiedzi z kolegą lub koleżanką.
4. Uczniowie w parach wykonują kolejne zadanie nr 7 i 8. Nauczyciel obserwuje postęp pracy i udziela uczniom informacji zwrotnej.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie, pracując w parach, tworzą krzyżówkę podsumowującą zajęcia. Pary siedzące obok siebie wymieniają się krzyżówkami i je rozwiązują.
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 4 i 6 z sekcji „Sprawdź się”.
2. Wykonaj polecenie nr 3 z sekcji „Audiobook”.

Materiały pomocnicze:

S. Stabryła, *Zarys kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 2007.

Historia kultury. Wybór tekstów źródłowych, t. 1, *Starożytność*, Gdańsk 1979.

L. Owczarek, *Rzym od czasów najdawniejszych do upadku republiki. Teksty źródłowe do ćwiczeń z historii starożytnej*, Kielce 1979.

L. Winniczuk, *Kobiety świata antycznego*, Warszawa 1973.

J. Klimiński, B. Sztumska, *Historia filozofii. Wybór tekstów źródłowych*, Bydgoszcz 1990.

A. Paner, J. Iluk, *Na tabliczce, papirusie i pergaminie. Źródła historyczne. Starożytność, średniowiecze*, Koszalin 1977.

Wskazówki metodyczne:

- Informacje z sekcji „Audiobook” mogą być wykorzystane w trakcie lekcji do pracy uczniów w parach lub samodzielnie.